

Landsbyerne

Øster Alling - og Vester Alling

Landskab, historie og bebyggelse

Indhold:

Landskabet	side	4
Historien	side	12
Landskab og bebyggelse	side	22
Kirke og kirkeindsigt	side	26

Fløjstrup Kær med den højtliggende Virring kirke i baggrunden. Det netop oprensede vandløb i forgrunden af billedet er Oksenbæk, der i Fløjstrup kær løber sammen med Alling Å. Til højre i billedet det stejle skovklædte stenalderkystskrænter på nordsiden af Alling Ådal.

LANDSKABET

Geologi og landskabsdannelse

Øster Alling og Vester Alling ligger begge langs kanten af Alling Ådal i det meget smeltevandsprægede landskab vest for Auning.

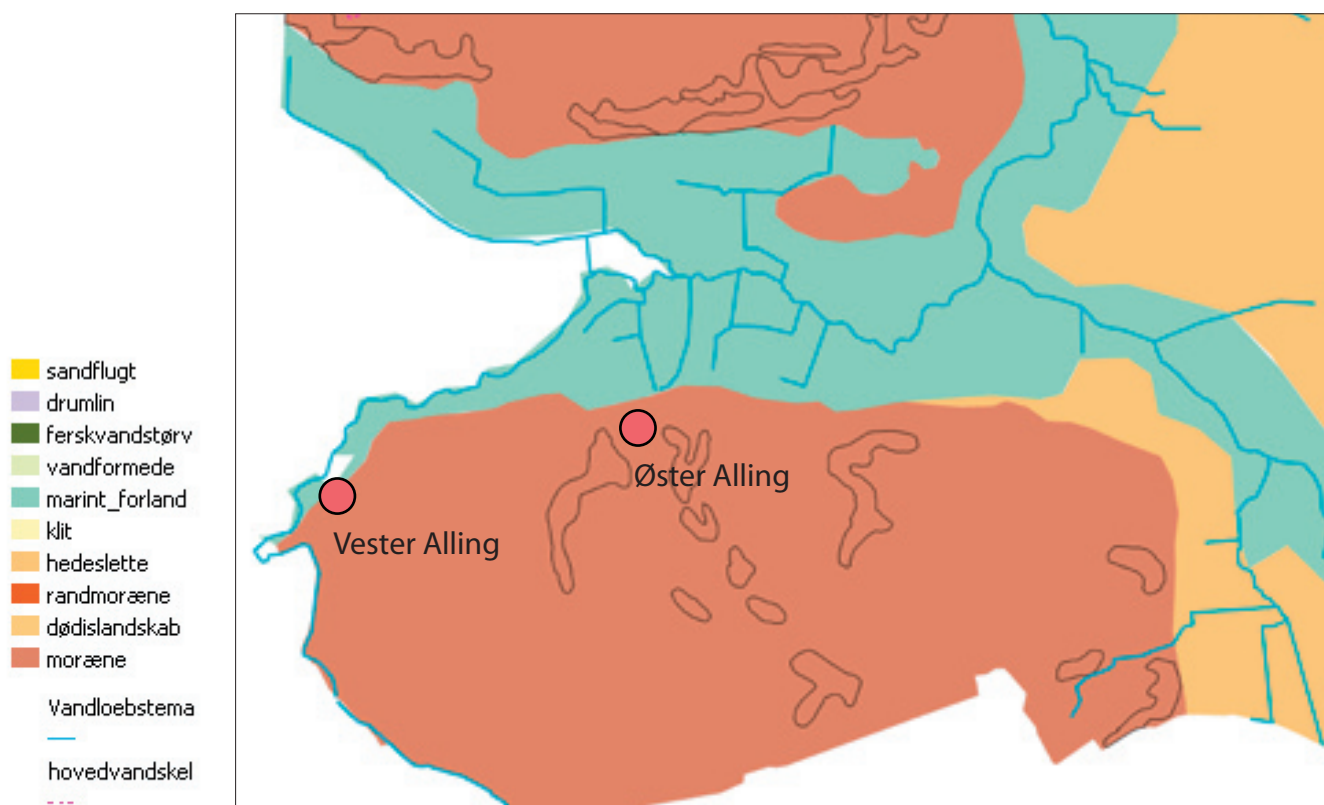
Vester Alling ligger ved en smal passage af Alling Ådal vis-a-vis landsbyen Fløjstrup og den høje, skovbevoksede moræneknold *Møllehøj*, der med sine 61 meter udgør et markant og fremtrædende landskabselement i området. Særlig markant opleves dette i samspillet med de lave flade områder i Fløjstrup Kær.

Øster Alling ligger oven for Alling Ådal hvor denne er bredest, og med udsigt over ådalen fra Virring i vest til Auning i øst. Også fra Øster Alling er der udsigt til markante

højdedrag og skråninger på Alling Ådals nordside omkring landsbyerne Liltved og Lundby.

I det hele taget må man sige, at Alling Ådal spiller den helt afgørende rolle i oplevelsen af de to landsbyer Vester Alling og Øster Alling.

Alling Ådal udgør den sydlige af to grene i et mindre tunneldalsystem, der er dannet ved afslutningen af sidste istid, Weichelistiden. Den sydlige gren af dette tunneldalsystem strækker sig fra Ølst og Brusgård mod vest til Vester Alling mod øst. Her løber den sydlige gren af tunneldalen sammen med den nordlige gren, der har sit

Fløjstrup set fra engene neden for Møllehøj. Foran garagebygningen, der huser maskineri til grødeskæring, løber Alling Å.

udspring syd for landsbyen Ammelhede. De to grene af tunneldalsystemet forenes i den brede del af Alling Ådal der sydøst for

Auning bliver ét med den sydfra kommende større smeltevandsdal, der strækker sig ind gennem Djursland fra Tirstrup i øst.

I forlængelse af isens afsmeltning steg vandstanden i havene og betydelige dele af Alling Ådal blev dækket af hav. I forbindelse med den efterfølgende landhævning blev de marine landområder igen blotlagt og er siden mange steder overlejret af ferskvandsdannelser især i de centrale dele af ådalssystemet. Man skal dog ikke grave ret dybt i Herredsenge eller Fløjstrup Kær før sporene af gammel havbund dukker op igen.

Engområderne i Alling Ådal udgør *Område 17 Alling Å hævet marint forland* (Norddjurs Kommunes landskabskarakterbeskrivelse fra 2008). Syd for område 17 ligger *Område 13 Alling morænelandskab*, der består af yngre moræne-aflejringer. Dette morænelandskab har ligget umiddelbart vest for randen af de ungbaltske isfremstød (sidste istids afslutning). Alling morænelandskab er et storbakket landskab som falder blødt ned mod Alling Ådal mod nord. Et par steder, blandt andet sydøst for Vester Alling, har landskabet karakter af et plateau (omkring

kote 30) mens landskabet syd for Øster Alling er bakket med højder op til 79 meter.

Mod nord, langs kanten af Alling Ådal omkring Øster Alling, gennemskæres de nordvendte skråninger (med hældninger på 6 -12 grader) af vandløbsdale som Ulvedal sydøst for Øster Alling.

Landskabet

Landskabet omkring såvel Øster Alling som Vester Alling er typisk dansk landbrugsland i den forstand, at landsbyerne ligger på overgangen mellem de lave engområder “neden for byen” og den kuperet agerjord “oppe bag byen”. Går man tilbage i tiden spillede engene en mindst lige så vigtig rolle som ageren. Det var fra engene, man fik foder til dyrene, og det var deres gødning, der gjorde det muligt at dyrke ageren. Det er det forhold, der kommer til udtryk i den gamle talemåde “eng er agers moder”.

Alling morænelandskab sydøst for Vester Alling. Svagt faldende morænelandskab med plateau-karakter.

Fløjstrup Kær og Herredsenge er typiske for engområder på marint forland. De helt flade og vidtstrakte engområder er gennemskåret af lange drængrøfter og midt i området står et pumpehus og sørger for oppumpning og afvanding af området. I Alling Ådal ledes vandet væk gennem Alling Å, der har udløb i Grund Fjord.

Byens placering og synlighed

Både Øster Alling og Vester Alling ligger på sydsiden af den tunneldal, som afstrømmende vandmasser formede ved afslutningen af sidste istid, hvor smeltevand trængte mod nord og nordvest mod Grund Fjord og Ørsted Enge og videre ud i Kattegat. De store mængder smeltevand fik efterfølgende havene til at stige, hvorved havvand trængte ind i Alling Ådal og oversvømmede den. Dalsiderne blev således for en periode til kystskrænter.

De to landsbyers beliggenhed på dalsiden giver landsbyerne en placering historikeren Frits Hastrup betegner som *randbeliggenhed*. Hovedudbredelsesområdet for land-

Over en mindre strækning på østsiden af Fløjstrupvej er de gamle kystskrænter dyrkbare, men ellers er skrænterne dækket af småskove.

byer med randbeliggenhed er ifølge samme Hastrup den nordlige del af Jylland nord for linien Århus-Struer. At landsbyerne oprindeligt blev placeret langs randen af moræneplateauerne skyldes ifølge Hastrup at terrænforholdene her gav en bedre afvan-

Alling Å i sit dovne løb gennem Herredsenge. I ældre tid var åen en ikke ubetydelig vandvej især for Gl. Estrup gods længere nede ad åen.

Øster Allings beliggenhed langs kanten af Alling Ådal er særlig tydelig fra skrænten nord for ådalen

ding af jorden end den man kunne opnå på de mere flade dele af morænen og at denne naturlige afvanding var særlig vigtig i en tid, hvor man ikke kendte til dræning og hvor grøftningen af jorden var mangelfuld. Det har dog utvivlsomt også spillet en væsentlig rolle, at adgangen til såvel ager som eng har

været ideel hvor landsbyen var placeret på overgangen mellem disse.

De to landsbyers placering langs kanten af ådalen har formodentligt også været afgørende for at de begge har taget form af slyngede vejbyer.

Landsbyens afgrænsning

Mod nord afgrænses Øster Alling af de lave og fugtige enge i Alling Ådal. Overgangen mellem dét, der oprindeligt var ager og dét, der oprindeligt var eng, er stadig tydelig i landskabet. Tidligere lå gårdene med behørig afstand til denne overgang, men i nyere tid er der bygget helt ned til engene langs Ådalsvej.

Syd for Øster Alling er grænsen mellem de nye parcelhusbebyggelser og de dyrkede landbrugsarealer skarp og uden slørende overgang. Det gælder også sportsanlæggets afgrænsning mod syd, hvor høje lægivende levende hegn afskærer ind- og udsyn.

Industriområdet i den vestlige ende af Øster Alling afgrænses mod syd af hække og en mindre beplantning og mod nord af Hovedgaden/Allingvej.

Den østlige ende af byen afgrænses af Oustrupvej idet der dog er et enkelt hus på østsiden af denne og en lille enklave af parcelhusebyggeri i en kile mellem Auningvej og Ringvej.

Vester Allings afgrænsning er ligeledes bestemt af landsbyens beliggenhed på kanten af de fugtige engområder langs Alling Å. Vester Alling har desuden bevaret sin beskedne størrelse og tætte lidt lukkede karakter om end nyere produktionsbygninger i byens sydvestlige ende har givet et brud i den gamle landsbyafgrænsning

Overgangen mellem ager og eng omkring Øster Alling. Agerjorden mellem Allingvej/Hovedgaden og engjorderne er grov eller fin sandblandet lerjord mens agerjorden syd for Allingvej/Hovedgaden er finsandet jord og længere mod syd lerblandet sandjord.

Jordbund og arealanvendelse

Både for Vester Alling og for Øster Alling gælder, at jordtyperne ligger som langstrakte bånd langs ådalskanten. Engene og bunden af ådalen domineres af *humus*, mens den nederste kant af ådalen er *grov sandblandet lerjord* eller *fin sandblandet lerjord*. Oven for dette, og altså syd for landsbyerne, ligger et bånd af *finsandet jord* mens den sydligste del af ejerlavets jorder på den centrale del af morænen er *grov lerblandet sandjord* eller *fin lerblandet sandjord*.

Områdets landbrugsjord dyrkes intensivt og der er hverken skove eller plantager i området.

Jordbund og hældninger

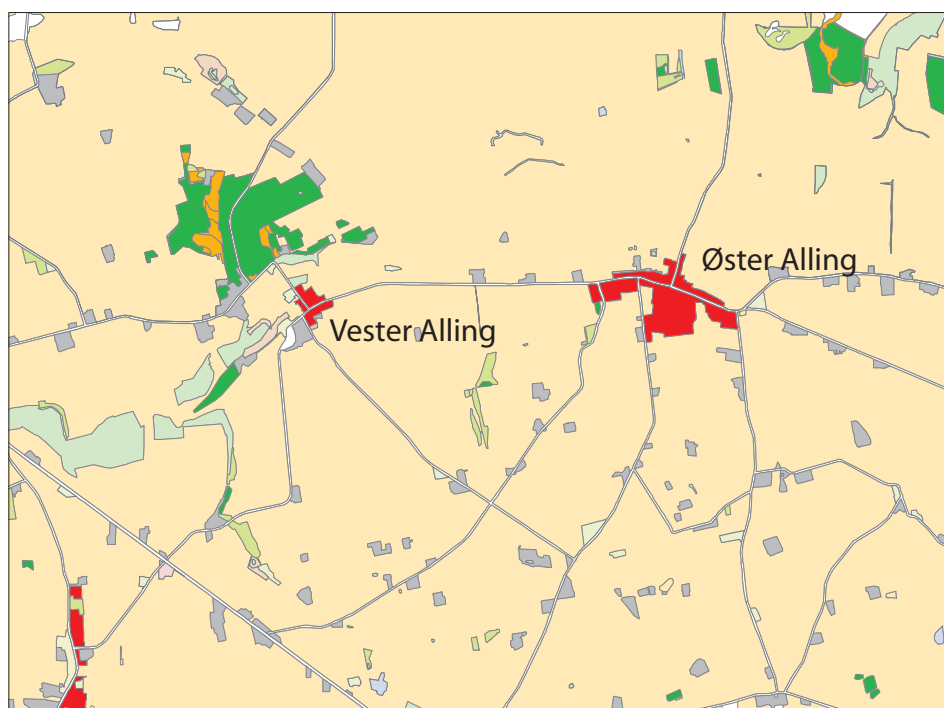
- Ejerslavsgrense
- 6 - 12 grader terrænhældning
- Over 12 grader terrænhældning
- lerjord
- grov eller fin lerblandet sandjord
- grov eller fin sandblandet lerjord
- grovsandet jord
- finsandet jord
- humus
- skov og plantage

Jordbundsforholdene

AIS-arealanvendelse:

- By
- Bebyggelse i åbent land
- Eng
- Landbrug
- Løvskov
- Mose
- Hede
- Nåleskov
- Overdrev
- Sø

Arealanvendelsen

Spedalskhedsvindue i Vester Alling kirke. Vinduet blev fremdraget i 1950. Om vinduets historie skrev museumsinspektør Vibeke Nielsen i en artikel om kirken: »For det første har det været kighul for de spedalske, som jo på grund af smittefaren ikke måtte deltage i gudstjenesten inden døre...for det andet kunne de gå til alters. Eller rettere modtage nadveren, som dengang kun uddeltes til menigheden i form af brødet. I vinduet sad der to låger, en inderst og en yderst. Præsten lukkede nu sin låge op, og de spedalske deres. Så rakte præsten brødet ud til dem med et eller andet redskab, og så havde de dermed modtaget Jesu legeme på fuldgyldig måde...« (Lokalhistorisk forening for Sønderhald Kommune, 1981.)

HISTORIEN

Forhistorisk tid

Forhistorisk tid, det vil sige tiden fra de første jægere og samlere trængte op i landet til vikingetidens afslutning o. 1050 e. Kr. er godt repræsenteret i både Øster Alling sogn og Vester Alling sogn. DKC har således registreret 43 fundlokaliteter i Vester Alling sogn og 57 fundlokaliteter i Øster Alling sogn.

Langt den største del af fundlokaliteterne er rundhøje, der ligger eller rettere lå med stor koncentration i landskabet omkring Hedegårde og Oustrup syd og sydøst for henholdsvis Øster Alling og Vester Alling. Mange af højene er registreret for Nationalmuseet af J.V.Nissen i forbindelse med dennes berejsning af området i 1891.

Flere fund og fundlokaliteter kan knyttes til Jægerstenalderen, mere specifikt Ertebøllekulturen (ca. 5.400 f.Kr - ca. 4.000 f.Kr). Et enkelt fund stammer muligvis fra Hamborgkulturen, der er den første kendte jægerkultur i det nuværende danske område efter sidste istid (o. 10 - 11.000 f.Kr.).

Flere fund af gravpladser fra yngre bronzealder og/eller ældre jernalder vidner om en mere kontinuerlig besættelse i området.

Det samme gælder registreringen af to områder sydøst for Øster Alling, hvor man i forbindelse med flyrekognoscering i 1954 (BASIC COVER) kunne erkende jernalderagersystemer på luftfotos. Sporene af disse agersystemer er for længst pløjet bort som det også er sket så mange andre steder i landet, hvor man så sendt som i 1954 kunne erkende tydelige spor på luftfotos.

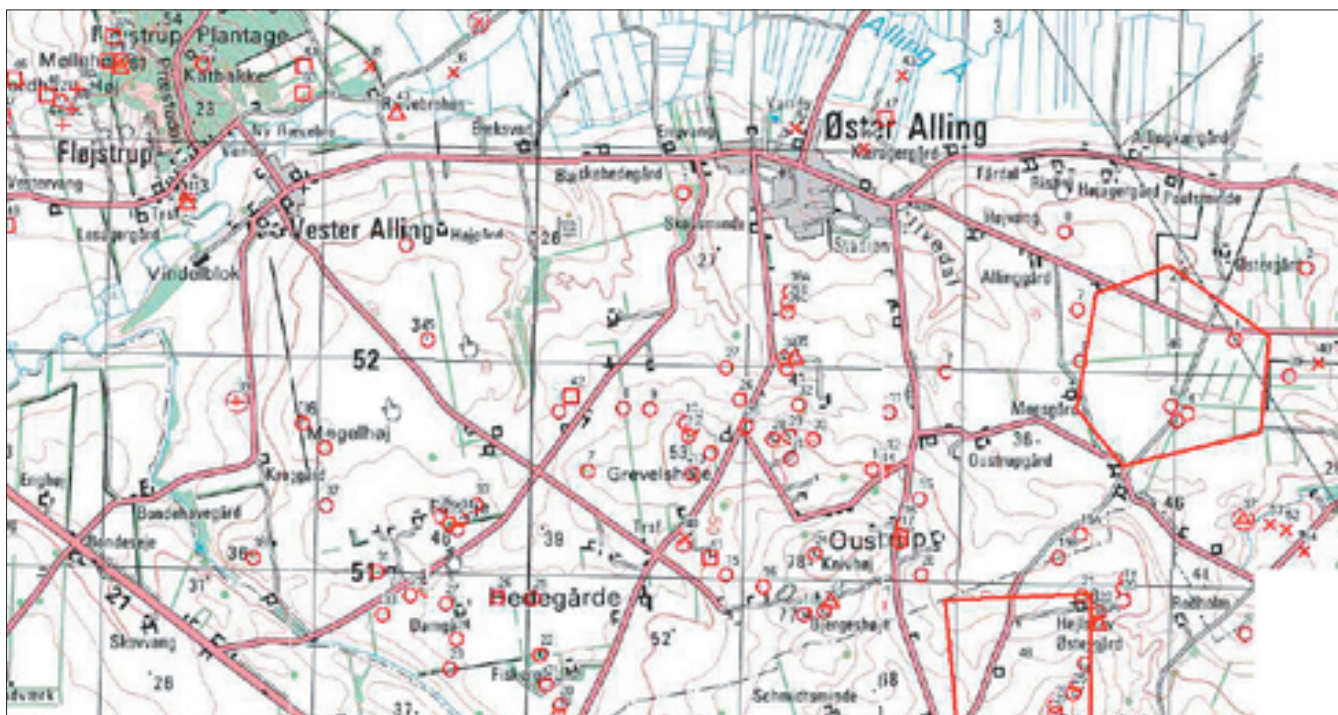
Spedalskhed

Spedalskhed var en af middelalderens mest frygtede sygdomme, fordi den på en gang var både stærkt invaliderende (med grumme misdannelser, ansigts- og stemmeforandringer til følge) og stigmatiserende, fordi de syge blev udelukket fra fællesskabet og fx ikke kunne deltage i gudstjenester eller andre kirkelige handlinger, hvor de udgjorde en smittefare.

Man regner med at langt de fleste af middelalderens mennesker havde smitten i sig, selv om den ikke kom til udbrud hos alle. Bedømt ud fra kirkegårdsfund havde mellem en tredjedel og en fjerdedel af befolkningen sygdommen i udbrud.

Spedalskhed holdt sig længst i landområderne. Den nyeste forskning på området, som lektor Jesper Boldsen står bag, sandsynliggør, at det var udbredelsen af kvægtuberkulosebakterien *Mycobacterium bovis* der førte til udryddelsen af spedalskhed. Hos mennesker, som spiste kød eller drak mælk fra kvægtuberkulosesmittet kvæg, udvikledes der modstandsdygtige (antistoffer) over for spedalskhed.

Selv i et lille fjerntliggende landsogn som Vester Alling har spedalskhedens spøgelse været nærværende jvf. Spedalskhedsvinduet i Vester Alling kirke (se side 12)

DKC-registreringer i de to sogne Vester Alling sogn og Øster Alling sogn. De omtalte jernalderagre ligger i de to røde rektangler.

Middelalderen

Øster Alling kendes første gang som *Østerallind* (1347) og senere som *Alling* (1467) mens Vester Alling kendes fra første halvdel af 1300-tallet som *Westerallend mark*. At begge landsbyer har en historie der mindst kan føres tilbage til middelalderen er dog aller tydeligst i det forhold, at kirkerne i de to landsbyer er fra romansk tid.

Til andre spor, som giver vidnesbyrd om landsbyernes eksistens i middelalderen og bidrager til landsbyernes tidlige historie, hører oplysningen om at Århus domkapitel i 1300-tallet ejede to gårde i Vester Alling. Disse to gårde udgjorde 1/4 af byen, der således i 1300-tallet bestod af i alt 8 gårde. De to gårde som domkapitlet i Århus ejede har ligget overfor henholdsvis øst for kirken og blev drevet af to forpagtere – såkaldte »brydere« hvorfor gårdene også omtales

som »brydegårdene« af Jørgen Michaelsen i dennes beretning om gårdene i artiklen *Brydegårde i Vester Alling*.

»Kapitælet klagede i øvrigt over, at en stor del af marken var bedækket med skov og krat« som der står i TRAP. Skov og krat var imidlertid forudsætningen for at kunne

Oldensvin på kalkmaleri i Hald kirke nord for Randers. Bemærk agerret i svinets mund.

opfede svin på olden (bøg og agern) og kapitælets skovdel gav basis for 40 svin. I 1683 kunne skov- og kratarealerne i Vester Alling sogn kun give basis for sølle 3 svin – et klat vidnesbyrd om, hvordan skovene mange steder var blevet udsat for rovhugst i de mellemliggende århundreder.

En af gårdene i Vester Alling ejedes i 1379 af Niels Jensen Mackeprangs enke Gertrud. Niels Jenssøn Maghæprangh, som hans navn stavedes i samtiden, var »væbner til Vester-Alling«.

Også for Øster Allings vedkommende giver ejendomsoverdragelser i middelalderen et lille indblik i landsbyens tidligste historie. Således overdrages 1 gård og 2 bol (en ikke fast defineret størrelse i middelalderen, men dækker en ejendomsstørrelse mellem hus og gård) i Øster Alling til Ivar Nielsen Rosenkrantz i året 1347.

Foruden gårde og kirker har man også kendskab til at der efter alt at dømme har været en vandmølle i Øster Alling tilbage i middelalderen.

Storlandbruget

I forbindelse med registreringen af de danske landbrug ved udarbejdelsen af Christian V's Matrikel (1688), blev landets bøndergods gjort op. Her fremgår det, at landsbyen Øster Alling bestod af 14 gårde med et samlet dyrket areal på 404,9 Tdr. land og en hartkornsansættelse på 85,27 Tdr. hartkorn, mens landsbyen Vester Alling bestod af 11 gårde med et samlet dyrket areal på 670 Tdr. land og en hartkornsansættelse på 115,10 Tdr. hartkorn. Foruden gårdene lå der ét hus med jord i Øster Alling samt 8 huse med jord i Vester Alling. De to landsbyer var altså på

Bryderne i Vester Alling

Omtalen af brydegårdene i Vester Alling lyder i sin helhed:

»Her har vort bord (kannikesamfundet: fællesskabet af de mange personer, der var tilknyttet Domkirken) 1 bool og 1/4 af et andet bool, sva- rende til 15 mark guld, - hvilket er 1/4 af hele Vester Allings bymark. Og desuden har vi jordstykkerne i Hejl- skov, hvori der sås for 1 øre årligt. I de andre førnævnte jorder (altså dem i Vester Alling) kan der gennemsnitligt hvert år sås udsæd for 6 mark om året – og mere, hvis det blev dyrket. Men størstedelen er bevokset med skov og lyng, og der kan samles 70 læs hø. Og der er her skov til omkring 40 svin. På disse jorder er der to bry- der, der skal betale 13 øre om året. Disse jorder menes provst Magnus Knudsen, kannik i Århus, at have for- skaffet vort bord (samfund) for lange tider siden.«

»bryde, (oprindelig om den, der bryder brødet, dvs. uddeler føden til husets folk), *godsforvalter*... Senere i middelalderen betegnede bryde en forvalter på en større gård. Til en sådan brydegård hørte ofte en række husmandsbrug (gårdsæder, landbostavne), der ydede hoveri til brydegårdens drift. I modsætning til fæstebonden, der ydede en fast årlig forpagtningsafgift (landgilde) til jordejeren, a agde bryden regnskab for gårdens drift og a everede en andel af gårdens produktion til jordejeren. I 1400-1500-t. var denne forskel forsvundet, og en brydegård var herefter blot betegnelsen for en større fæstegård. Ved midten af 1600-t. gik ordet ud af brug.« (Den Store Danske)

det tidspunkt tilnærmelsesvis lige store om end Vester Alling havde det største dyrkede jordtilliggende mens Øster Alling havde de fleste gårde og huse. Og sammenlignet sig med hinanden har de jo nok. I hvert fald skriver præsten Hr. Knud, som er præst i såvel Vester Alling som Øster Alling kirke i slutningen af 1500-tallet: »Østeralling og Vesteralling er ikke to alen af et stykke, men rigtignok to forskelligheder.«

Samme Hr. Knud havde sin præstegård i Øster Alling. Det var en firelænget gård med »største og bedste jordtilliggende i byen« som det vanligt var for præstegårdene.

Gennem Hr. Knuds dagbøger får man også en indsigt i sider af ejendomsforholdene i de to landsbyer ved udgangen af 1500-tallet. Således kan Hr. Knud oplyse, at Eske Brock på Gl. Estrup har overtaget kronens ret-tigheder i 4 bøndergårde og 2 huse i Vester Alling samt i 7 gårde og ét hus i Øster Alling. Det fremgår også, at 2 gårde og ét hus i Øster Alling på samme tidspunkt er under herregården Stenalt. Da der ikke er tale om en egentlig opgørelse men blot dagbogsop-tegnelser er det uklart hvordan ejerforhol-dene har været til de øvrige gårde og huse i de to byer på det tidspunkt. I slutningen af 1700-tallet ved man dog sikkert, at alle Øster Allings 14 gårde og 9 huse, bortset fra præstegården og skolen, var under Gl. Estrup.

Ser man på Videnskabernes Selskabs kort fra 1789, kan man notere sig, at de to kirke-landsbyer på ingen måde har været afskåret fra omverdenen selv om de har ligget og »trykket sig« på kanten af Alling Ådal. Både mod nord og mod syd har der været adgang til to af Djurslands vigtigste hovedlandeveje

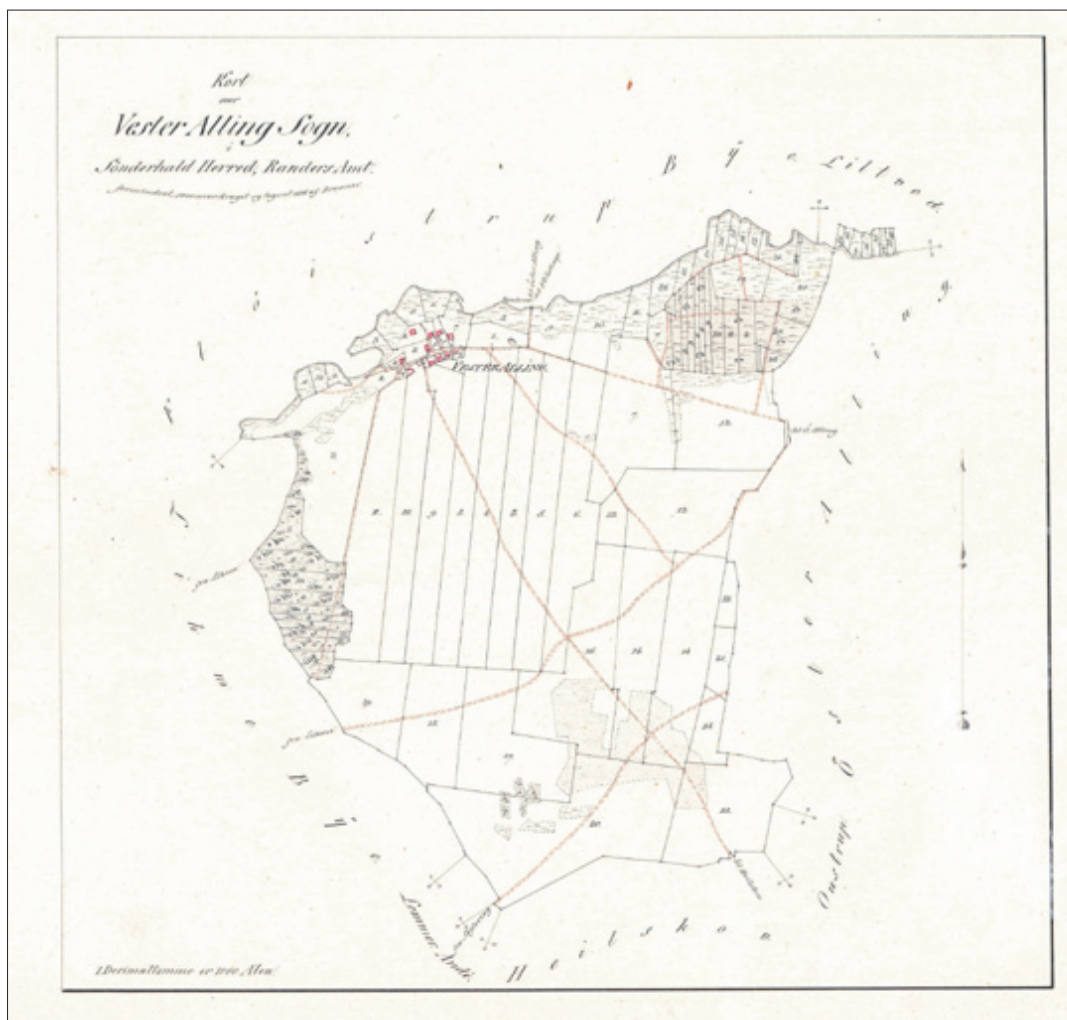
Udsnit af Videnskabernes Selskabs kort fra 1789.

(henholdsvis Randers-Grenaa og Randers-Ebeltoft) og landskabet syd for Vester Alling og Øster Alling er formelig gennemskåret af veje på kryds og på tværs. Selv den ellers noget ufremkommelige Alling Ådal har det været muligt at passere via den vej der i dag hedder Ådalsvej og desuden længere mod øst ad den vej der i dag hedder Århusvej. Fund af pælerester og noget der har kunnet tolkes som en stenbrolægning ved Rævebrohus tyder på at der har gået en oldtidsvej over åen på dette sted.

Udskiftningen

Øster Alling blev udskiftet over to gange i henholdsvis 1784 og 1791.

Med byens gårde beliggende side om side nord for den nuværende Hovedgaden ville den populære stjerneudskiftning have været en oplagt mulighed. Det blev dog udelukket af det forhold, at byens førstegård – præstegården – fik tildelt et stort kvadratisk

Det minorerede (formindskede) sognekort over Vester Alling fra 1836

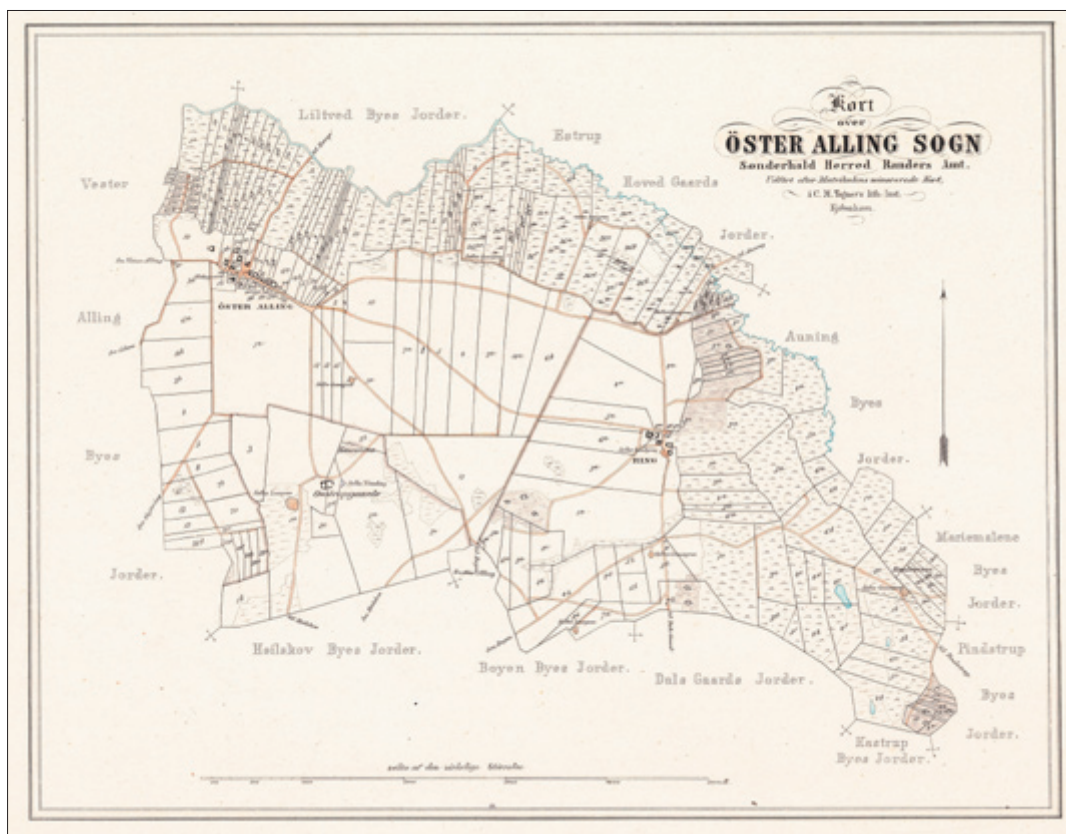
og såre praktisk jordlod umiddelbart syd for landsbyen (matrikel 1a). Ikke ligefrem en hensynsfuld løsning for byens øvrige gårdmænd der i al fremtid var henvist til at transportere sig ud til jordlodderne i den blokudskiftning som måtte blive resultatet af præstegårdens forfordeling ved udskiftningen. En enkelt gård blev udflyttet mens resten blev liggende i landsbyen.

Vester Alling blev udskift i 1783. Udskiftningen her kombinerede stjerne- og

blokudskiftnings principper og resultatet blev at de fleste af byens gårde fik deres hovedjordlod som en langstrakt ager ikke ulig de langstrakte agre som kendetegnede jordfordelingen i fællesskabstiden før udskiftningen.

1800-tallet

Op gennem første halvdel af 1800-tallet bevarede Øster Alling i store træk det udseende og den størrelse den havde haft ved udskiftningen i slutningen af 1700-tal-

Det minorerede (formindskede) sognekort over Øster Alling fra 1836

let. Byen bestod fremdeles af 14 gårde og 9 huse. byens »institutioner« fraregnet kirken var den lille skole der lå omtrent hvor Hovedgaden 24 ligger i dag.

Byens befolkning beløb sig til 165 personer omkring 1800. Omtrent 50 år senere var der kommet et enkelt hus til og befolkningstallet var vokset med beskedne 10 personer.

Øster Alling kom først ind i en udvikling og vækst da fæsteforholdene under Gl. Estrup i løbet af 1850'erne og 1860'erne blev afløst af selveje. Senere i århundredet blev enkelte af byen gårde desuden udflyttet øst og syd-øst for Øster Alling.

Andelstiden og 1900-tallet

Den første udgave af TRAP Danmark fra 1858-60 oplyser, at Øster Alling sogn har 266 »Indvaanere« mens nabo og aneks-sognet Vester Alling sogn har et befolkningstal på 180. Både Øster Alling by og Vester Alling by har kirke og skole.

Mens gårde og huse i Øster Alling alle på nær tre ligger i sognet to byer (Ring er den anden) så er hele 10 af Vester Alling sogns gårde beliggende uden for landsbyen dvs. udflyttet eller på anden måde kommet til i det åbne land. Hvad angår de tilbageværende gårde og huse i Vester Alling ernærer alle sig ved landbrug, mens landbrug blot angives som hovederhverv i Øster Alling.

I den anden udgave af TRAP Danmark, som udkommer i 1875 er indbyggertallet i Øster Alling sogn vokset betragteligt til 370 personer mens det i Vester Alling er vokset til 214. Befolkningsvæksten i landet som helhed var i disse år ganske betragtelig. Særlig synlig var væksten af småkårsfolk som landarbejdere, husmænd og håndværkere som bl.a. kunne spores i de mange huse som kom til i landsbyerne. I øster Alling sogn blev antallet af huse således næsten tredoblet på 25 år fra 10 omkring 1850 til 26 i 1875. Af de 26 huse var 12 uden jord og ikke mindre end 18 huse lå i det åbne land uden for byerne.

Omkring århundredeskiftet 1900 hvor tredje udgave af TRAP udkommer (1898-1906) er befolkningstallet i Øster Alling sogn kommet op på 483 og antallet af gårde og huse er steget til 132.

Befolkningstilvæksten og væksten i gårde og huse var noget mere beskeden i Vester Alling sogn, hvor der i 1901 boede i alt 232 personer.

Med Næringsloven af 1857, der trådte i kraft i 1862, blev det muligt at etablere sig som handlende uden for købstæderne, det ville i praksis sige i landsbyerne. Med næringsloven mistede købstæderne deres gamle handelsprivilegier, og alle kunne nu i princippet åbne købmandsforretning, slagter-, bagerforretning eller anden virksomhed. Dertil kom, at det stærkt øgede befolkningstal gav det nødvendige grundlag for at handlende kunne overleve selv i mindre landsbyer.

Vester Alling fik egen købmandshandel i slutningen af 1800-tallet. Øster Alling havde også en købmandshandel på det tids-

punkt. Den blev senere hjemsted for byens brugsforening i de første år af dennes levetid. Købmandsforretningen havde tilhørt købmand N.A.Houlberg.

Øster Alling andelsmejeri. Foto: Lokalthistorisk arkiv.

Som andre steder i landet slog andelstanken hurtigt igennem i Øster Alling, hvor man i 1889 etablerede eget andelsmejeri.

En anden typisk andelsvirksomhed var brugsforeningen. Øster Allings første brugs åbnede i 1897 i lokaler, der hurtigt blev for trange, og allerede i 1912 blev der opført en ny og centralt beliggende bygning på hjørnet af Hovedgaden og Ådalsvej. Brugsen lukkede i 1984.

Øster Alling andelsmejeri. Foto: Lokalthistorisk arkiv.

Andelsmejeriet og brugsforeningen var de to andelsvirksomheder, som man oftest traf i de små og større landsbyer rundt om i landet. De fleste blev startet i årene omkring århundredeskiftet 1900 og langsomt afviklet igen i efterkrigstiden, hvor især de små mejerier et efter et blev fusioneret eller slet og ret nedlagt i takt med at stordrift vandt frem.

Andelsprincippet fik en kortvarig fornyet opblomstring i efterkrigstidens andelsfrysehuse. Øster Alling og Omegns Andelsfryseri blev stiftet i 1948. Andelsfrysehusenes æra varede indtil kummefryseren i slutningen af 60'erne blev almindelig i private husholdninger. I løbet af en ret kort årrække forsvandt grundlaget for andelsfrysehusene og de fleste lukkede i løbet af 1970'erne. Således også andelsfrysehuset i Øster Alling der lukkede i 1971.

I de samme år som andelsbevægelsens virksomheder bredte sig til over det ganske land slog også forsamlingshustanken igennem. Selv om et forsamlingshus ikke i den forstand var en del af andelsbevægelsens institutioner, så var selve tanken med et fælles møde- og aktivitetshus, ejet i fællesskab og drevet i fællesskab, i høj grad i tråd med grundholdningerne i andelsbevægelsen.

Øster Alling fik sit forsamlingshus allerede i 1888. Forsamlingshuset blev til som et aktieselskab hvor aktionærene kunne tegne aktier á 10,- kr. I Øster Alling blev der tegnet 70 aktier á 10,- kr. mens der i Vester Alling blev tegnet 50 aktier á 10,- kr. Det var, som man kan forstå, før Vester Alling fik sit eget forsamlingshus.

Forsamlingshuset

Forsamlingshuset var både et praktisk og et mere ideologisk/åndeligt tiltag. Det er således typisk, når stifterne af Øster Alling Forsamlingshus henviser til behovet for at have et sted »hvor vi kan gaa sammen for at tale om en og anden sag«. Denne sag kunne være nok så dagligdags og praktisk, men den kunne også være udsprunget af den politisk bevægelse i tiden med samling omkring partiet venstre og en stærk folkelig rørelse, hvor sammenkomster og folkemøder spillede en central rolle.

Det er vanskeligt at vurdere, hvor stor en betydning forsamlingshusene rent faktisk havde for den politiske »folkeopdragelse« og for demokratiets internalisering i årtierne omkring århundredeskiftet 1900.

Sikkert er det, at forsamlingshusene spillede en kæmpe rolle for landsbyernes sociale liv og for hele foreningskulturen, der i Øster Alling omfattede så forskelligartede aktiviteter som gymnastik for børn, kreaturforening, æggeforening, sognerådsmøder, kirkelige foreninger og mange flere. I formålserklæringens paragraf 1 hedder det således: »Formålet er i Forsamlingshuset at afgive (Plads) til afholdelse af offentlige og private Møder, gymnastiske Øvelser, Afholdsmøder, Legestuer, dog kun for Øster Alling Sogn og navnlig naar der kommer folk fra Herregaarde«. Det sidste skal vist nok betyde, at herregårdsbørste og lignende ikke var velkomne.

Vester Alling forsamlingshus.

Vester Alling forsamlingshus

Mens Øster Allings forsamlingshus blev til på baggrund af et målrettet privat initiativ og etableret som aktieselskab, så blev forsamlingshuset i Vester Alling så at sige til som en sidegevinst.

Da det i begyndelsen af 1900-tallet blev bestemt at indføre gymnastik som obligatorisk fag i skolerne kom mange små landsbyskoler i forlegenhed, da man ganske enkelt ikke havde de fornødne lokaler til gymnastikundervisningen. Det gjaldt således både Vester Alling og Ring (i Øster Alling sogn) og det daværende sogneråd besluttede derfor at opføre de nødvendige bygninger til formålet.

Staten betalte halvdelen af udgifterne og kommunen som udgangspunkt den anden halvdel, men i Vester Alling gik byens borgere ind med halvdelen af kommunens bidrag mod til gengæld at bygningen også fik status af byens forsamlingshus. De to gymnastiksale blev opført af en lokal bygmester og fremstår også i dag som et lidt fremmed men smukt og velproportioneret byggeri i såvel Vester Alling som i Ring.

Hovedgaden gennem Øster Alling er i dag præget af små et-plans byhuse opført i første halvdel af det 20. århundrede. Indtil midten af 1800-tallet lå byens gårde på nordsiden af vejen (billedets højre side) mens byens småhuse især lå på sydsiden.

B E B Y G G E L S E O G L A N D S K A B

Landsbyernes struktur

Ifølge landsbyhistorikeren Fritz Hastrup kan både Vester Alling og Øster Alling typebestemmes som en *slynget vejby*. Som tidligere nævnt er det en udbredt type i Jylland nordøst for linien Århus-Struer.

De slyngede vejbyer »følger morænelandets konturer, enten direkte knyttet til de gamle morænekyster oven for de sen- eller postglaciale, hævede havbunde eller også indirekte gennem de tilstødende sidedale«. Hertil føjer Hastrup, at »I højere grad, end det er tilfældet med landets øvrige byer, er randbyernes individuelle præg bestemt af morfologiske forhold.« (s. 175)

Når man se på ældre kort over de to landsbyer er det tydeligt, at hovedvejen gennem begge landsbyer – og dermed bebyggelsens orientering – følger terrænhøjdekurven omkring kote 10.

Mens forten i Vester Alling blot er en »bred landsbygade« så har Øster Alling haft en egentlig forte på det område, der i gamle

dage blev kaldt »Plantelandet«. Fra forten har der været direkte adgang til engene ad Ådalsvej, der således har tjent som landsbyens fædrift.

Øster Alling

Gårdstrukturen i Øster Alling har været forskellig øst henholdsvis vest for landsbyforten. Mod øst har gårdene ligget side om side langs nordsiden af Hovedgaden og udgjort et lukket gaderum mens gårdene vest for forten har ligget mere spredt og mere tilbagetrukket i forhold til Hovedgaden. Denne vestlige gruppe af gårde ved Toftagervej, Engdraget og Vangen ligger fremdeles i samme mønster som ved udskiftningen og udgør derfor (sammen med kirken) den ældst bevarede del af Øster Alling.

Gårdene i den østlige del af byen blev i anden halvdel af 1800-tallet i stort omfang udflyttet til området øst for Øster Alling. De udflyttede gårde kom til at ligge langs henholdsvis Auningvej og Ringvej men stadig tæt på Øster Alling by.

På de høje målebordsblade fra 1870'erne ser man, hvordan udflytningen kun lige er kommet igang, men byen har endnu ikke for alvor oplevet den vækst, som fulgte i de efterfølgende årtier. Man kan dog notere sig, at ét hus på dette tidspunkt befinder sig i »passende afstand« fra landsbyen – fattighuset, som i 1870'erne lå på hjørnet af Hovedgaden og Firhøjevej.

De lidt yngre såkaldt »brede målebordsblade« rettet omkring 1900 føjer lidt mere til hvad angår bebyggelsen, herunder byens andelsmejeri og noget bebyggelse langs Hovedgaden især i den østlige ende af byen. Desuden er byens missionshus (opført 1896) indtegnet på 1900-kortet.

Øster Allings vækst fortsatte op gennem det 20. århundrede. I mellem- og efterkrigstiden primært langs Hovedgaden og fra 60'ernes slutning i parcelhuskvarteret omkring Soltoftevej, Birkebakken, Solsikkevej og Stadionvænget. I de seneste par årtier er væksten fortsat omkring Elmelundsvej og Skovlundsvej og der er også i dag gang i flere nyopførelser på Skovlundsvej.

Øster Alling har endda et om end beskedent industrikvarter i byens vestlige ende omkring Hovedgaden og Firhøjevej.

Bygninger

Byens sidste aktive forretninger – brugsen og AP MARKED – beliggende skråt over for hinanden i hvad man må betegne som Øster Allings centrum, er for længst lukket men begge bygninger bærer stadig præg af

Øster Alling missionshus opført i 1896. Missionshuset skulle angiveligt være opført af kampesten indsamlet på markerne rundt om Øster Alling. De høje kirkevinduer »afslører« bygningens ophav.

Udsnit af de såkaldt »Høje målebordsblade« fra 1870'erne.

Udsnit af de såkaldt »Brede målebordsblade« opmålt i 1875, rettet omkring 1900 med vejrettelser 1942.

Brugsen

Købmanden

at have været henholdsvis brugsforening og købmandsbutik. På brugsbygningen er navnet »Øster Alling Brugs« bevaret og det samme er fx læsserampen og porten til lager og bagbutik. På købmandsbutikken er navneskiltet nu næsten helt udvisket mens det gule skilt fra det hæderkronede randers-firma »Hjersing's Kaffe«, grundlagt i 1849 af J. P. Hjersing, stadig lyser op i gadebilledet.

Øster Alling forsamlingshus har indiskutabelt spillet en vigtig rolle i byens sociale liv. Det samme må siges om byens store sportsanlæg, der med flere træningsbaner, kampbane, tennisbane og klubhus (opført 1965) har i efterkrigstiden udgjort et aktivt samlingssted for byens børn og unge.

Ved enden af sportsanlægget, oven for Hovedgaden, ligger en ganske lille og undselig »mindepark« med en genforeningssten med teksten:

1920

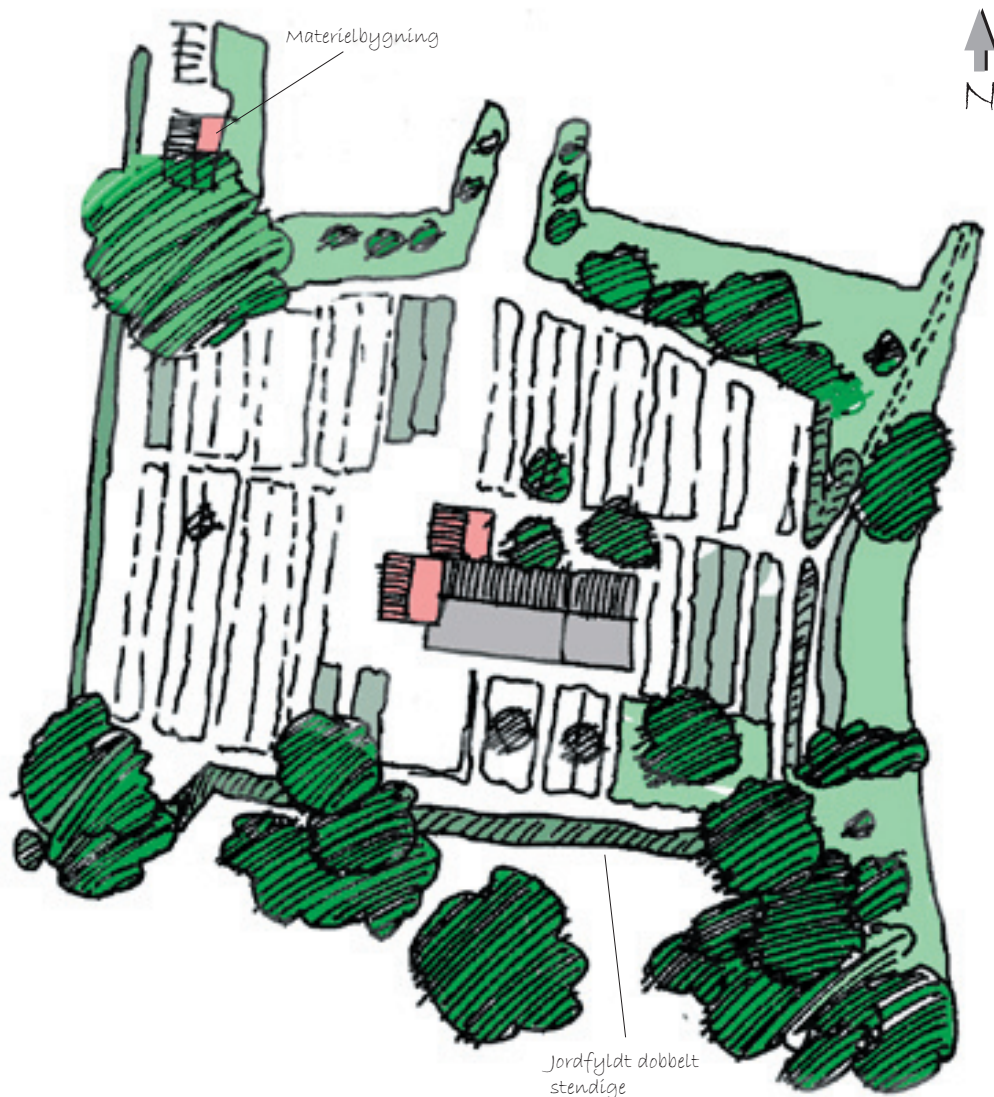
Sønderjylland – Danmark

Vi er danske og vil vedblive med at være danske

Stenen i Øster Alling føjer sig fint ind i rækken af mindesten som blev rejst i landsbyerne over hele landet efter genforeningen i 1920.

Der er format over Øster Allings sportsanlæg hvor lokale sponsorer er på plads omkring kampbanen. Skulle man være i tvivl om forbindelsen til Auning er bevaret også i dag kan man få denne tvivl afkræftet hér.

KIRKE OG KIRKEINDSIGT

Øster Alling kirke

Øster Alling kirke er en romansk stenkirke opført omkring 1150. Den oprindelige stenkirke bestod af skib og kor. koret har haft et lille vindue mod øst og et mod nord mens skibet har haft 2 små vinduer i hver side.

Kirken fik tidligt et tårn føjet til; nemlig allerede i slutninge af 1100-tallet. Af ukendte årsager styrtede halvdelen af tårnet senere sammen, men blev naturligvis genopbygget igen. Ser man på tårnet fra vest er grænsen mellem den oprindelige og den genopbyggede del markant og tydelig.

Våbenhuset er fra slutningen af 1400-tallet og specielt ved det dekorative bindingsværk i gavlen.

Kirkens oprindelige kalkmalerier er sengotiske og fra omkring 1520 med motiver fra lidelseshistorien, udført i en stil der minder

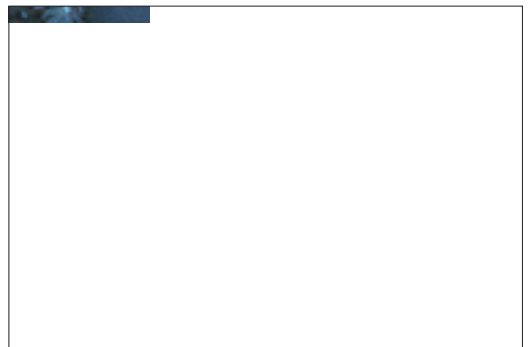
om vævede gobeliner. Døbefonten er en romansk granitdøbefont med løvemotiv.

I våbenhuset står en runesten som blev fremdraget fra indgangen i 1627. Runestenen stammer fra vikingetiden og bærer indskriften »Thore rejste denne sten efter Fastulv Myge«. En mindesten med andre ord som hovedparten af runestenene var det.

Kirkegården

Hovedadgangen til kirken og kirkegården sker fra Hovedgaden mod nord og understreger kirkens høje beliggenhed i forhold til det oprindelige Øster Alling.

Kirkegården virker umiddelbart ret åben med kun få træer på selve kirkegårdsområdet. Mod syd afgrænses kirkegården af et bredt jordfyldt dobbelt stendige.

Kirkeområdet i det åbne land

Øster Alling kirke har oprindeligt ligget oven over og syd for landsbyen. Tilkomsten af nye parcelhusområder syd for byen gør at kirken i dag nærmest ligger midt i byen, hvad man dog vanskeligt fornemmer, da kirken kun er synlig fra den gamle del af Øster Alling by og fra ådalen på grund af høje træer syd og sydøst for kirkegården.

Øster Alling kirke er til gengæld overordentlig synlig fra store dele af Alling Ådal, fra Fløjstrupvej i nordvest til Liltvedområdet mod nord.

Det markante dobbelte stendige sydøst for kirken som det tager sig ud fra den lille »smutvej« Provstegyden, der er forbeholdt gående og cyklende.

I det flade ådalslandskab ved Ådalsvej nord for Alling Å markerer Øster Alling kirke sig som et smukt landemærke. Herfra får man også et godt indtryk af hvordan den ældre del af Øster Alling strækker sig langs ådalen.

Kirkeområdet i landsbyen

Kirke, kirkegård og parkeringsområdet neden for kirken samt materialgården udgør under et **kirkeområde**.

I selve Øster Alling by er kirken og kirkeområdet primært synligt fra den centrale del af hovedgaden og fra Skovsmindevej, hvor en provst exner-fredning af matrikel fø sikrer indsigten til kirken. En mindre del af parkeringsområdet syd for Hovedgaden og nord for kirken er også omfattet af prost-exner-fredning.

I beskrivelsen af det eksisterende kirkeindsigtsområde hedder det: »Kirkeanlægget og landsbyen ligger på sydsiden af Alling Ådal. Kirkeanlægget ligger på en bank midt i byen 5-10 meter hævet over den oprindelige del af landsbyen. Højere end kirkeanlægget ligger en parcelhusudstyknings syd for kirkeanlægget. På grund af sin høje beliggenhed i landsbyen ses kirken på stor afstand fra den brede Alling Ådal. På nært hold opleves kirkeanlægget henover en lille mark fra vejen sydvest for kirkeanlægget. Fra kirkeanlægget er der et fint visuelt samspil med præstegårdshaven på den anden side af et bredt og højt markstensdige mod syd.« (Registreret april 2000).

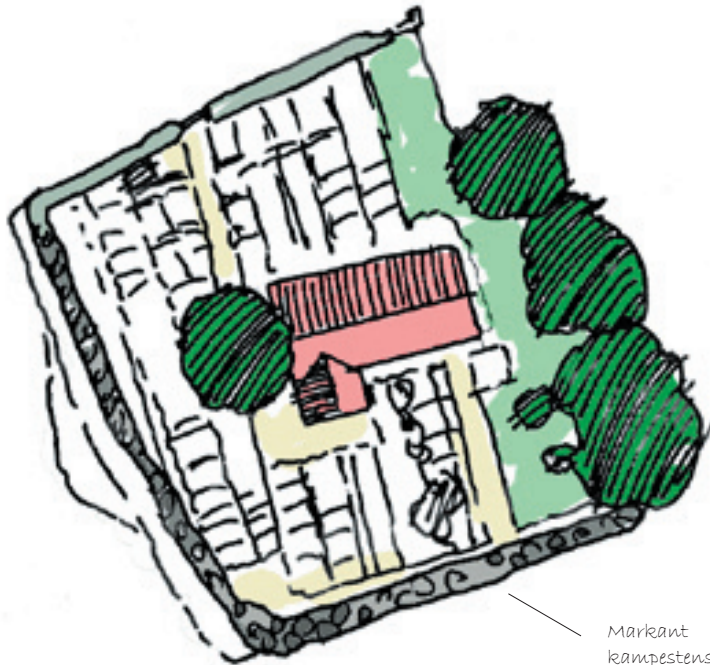
Eksisterende beskyttelse

Kirkeindsigtsområdet angiver, at hensynet til kirken og oplevelsen af kirken fra det åbne land tillægges særlig stor vægt ved udformning og placering af byggeri og andre anlæg. Oplevelsen af kirken og dens umiddelbare omgivelser bør således ikke sløres eller forringes. Her tænkes bl.a. på vindmøller, sendemaster, elmast og lignende men også fritliggende landbrugsbygninger som gylletanke eller store ladebygninger.

Provst Exner-fredning – er en frivillig fredning fra 1950'erne, som har til formål at sikre indsigten til kirken.

- Provst Exner-fredning
- Kirkeindsigtsområde

Markant
kampestensdige

Vester Alling kirke

Vester Alling kirke er en lille romansk kirke med skib og kor og et senere tilføjet våbenhus. Kirken blev ved sin opførelse omkring 1150 indviet til Skt. Jørgen, en kristen martyr, der blev henrettet 23. april 303 og efterfølgende helgenkåret.

Også kirkens indre er meget velbevaret med det oprindelige flade loft og den oprindelige korbue og døbefont.

Kirkegården

Den meget beskedne kirkegård er omgivet af en opmuret kampestensmur mod nord og markante og brede stendiger mod vest og mod syd.

I Vester Alling kirke er bevaret hele tre romanske ligsten med stavkors. De to af stenene er indmuret i væggene mens det tredje ligger som terskelsten i våbenhuset.

Vester Alling kirke. Kirkeklokken i kirkeskibets gavl er fra 1300-tallet.

Kirkeområdet i det åbne land

Vester Alling kirke ligger en smule hævet over landsbyens øvrige bebyggelse og også i den forstand hævder den lille kirke sin status som landsbyens betydeligste bygning.

Kirken er kun synlig i landskabet fra syd, hvor den til gengæld kan ses over et stort område.

På trods af sin lidenhed rager Vester Alling kirke ikke desto mindre op over landsbyens øvrige (verdslige) bygninger. Billedet er taget fra Overskovvej syd for landsbyen.

Det imponerende kirkegårdsdige på kirkegårdens vestside.

Kirkeområdet i landsbyen

I beskrivelsen af det eksisterende kirkeindsigtsområde hedder det: »Kirkeanlæg og landsby ligger på den sydlige side af Alling Ådal. Kirkeanlægget orienterer sig landskabeligt mod syd hvor landskabet stiger. Fra kirkeanlægget er der en fin og enkel oplevelse af marken mod syd. I det hele taget et fint, enkelt kirkeanlæg i en velholdt lille landsby.

Landsbybebyggelsen blokerer for kirkeanlæggets forbindelse til ådalen.

Fra landskabssiden opleves kirkeanlægget fra vejen mod sydøst.« (april 2000)

Eksisterende beskyttelse

Kirkeindsigtsområdet angiver, at hensynet til kirken og oplevelsen af kirken fra det åbne land tillægges særlig stor vægt ved udformning og placering af byggeri og andre anlæg. Oplevelsen af kirken og dens umiddelbare omgivelser bør således ikke sløres eller forringes. Her tænkes bl.a. på vindmøller, sendemaster, elmaster og lignende men også fritliggende landbrugsbygninger som gylletanke eller store ladebygninger.

Provst Exner-fredning – er en frivillig fredning fra 1950'erne, som har til formål at sikre indsigten til kirken.

- Provst Exner-fredning
- Kirkeindsigtsområde

Øster Alling - og Vester Alling

Landskab, historie og bebyggelse

er udarbejdet af

Kulturhistorie & Landskab

www.kulturhistorieoglandskab.dk

for

Norddjurs Kommune

marts 2009

Kilder:

Kulturhistoriske bevaringsinteresser - nyere tid, Sønderhald Kommune
Århus Amtskommune, november 1991.

www.dkconline.dk – Fund og fortidsminder.

www.arkivalieronline.dk

Danmarks Adels stamtavler og notater

Jørgen Michaelsen: Brydegårde i Vester Alling. Lokalhistorisk forening
for Sønderhald Kommune, 1999.

Jørgen Michaelsen: Hr. Knud i Alling. Lokalhistorisk forening for
Sønderhald Kommune, 1990.

Jørgen Michaelsen: Øster Alling kirke. Lokalhistorisk forening for
Sønderhald Kommune, 1986.

Jørgen Michaelsen: Vester Alling kirke. Lokalhistorisk forening for
Sønderhald Kommune, 1981.

Klaus Moltesen: Øster Alling mejeri. Lokalhistorisk forening for
Sønderhald Kommune, 1982.

Evald Nielsen: Om Vester Alling forsamlingshus. Lokalhistorisk forening
for Sønderhald Kommune, 2003.

Ellen Byriel: Samlingshuset. Lokalhistorisk forening for Sønderhald
Kommune, 2002.